

Ale jaskkot eatnigiella. Alkuperäiskansaliikkeen ja saamen kielen merkitys saamelaisten identiteetille

Irja Seurujärvi-Karin saamentutkimuksen alaan kuuluva väitöskirja tarkastettiin Helsingin yliopistossa 21. tammikuuta. Vastaväittäjänä toimi professori Håkan Rydving Bergenin yliopistosta ja kustoksena professori Riho Grünthal.

Irja Seurujärvi-Kari: *Ale jaskkot eatnigiella – Alkuperäiskansaliikkeen ja saamen kielen merkitys saamelaisten identiteetille*. Helsinki: Helsingin yliopisto 2012. Väitöskirjan tiivistelmä on luettavissa verkkojulkaisuna osoitteessa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-7575-9>

HAVAINTOJA JA KESKUSTELUA

Erään frekventatiivijohdostyyppin produktiivisuudesta

Erästä kieleemme käytäntöä käsittelevää kirjoitusta (Lyytikäinen 2010) laatiesani huomioni kiintyi *Ison suomen kielopin* mainintaan, että *-skele*-frekventatiivijohdostyyppi ei ole produktiivinen (ISK 2004: 357). Tuo lausuma tuntui josain määrin liioitellulta ja intuition vastaiselta. Pohdin seuraavassa muutaman esimerkin avulla tätä käsitystä.

-skele-johdin liittyy yleensä kaksitavuiseen verbivartaloon, ja johdoksen subjekti on yleensä ihmistarkoitteen (ISK 2004: 357). *-skele*-johdoksia on *Kielitoimiston sanakirjassa* 53, *Nyky-suomen sanakirjassa* 156 (KäS s. v. *-skella*, *-skellä*). KS:n hakusanat löytyvät yhtä lukuun ottamatta myös NS:sta. Kun NS:ssa on hakusanoja kaikkiaan noin 200 000 ja KS:ssa noin 100 000, voinee päätellä, että NS:n *-skele*-johdoksia on ehkä harvi-

naistuneina karsittu kovalla kädellä KS:aa toimitettaessa. KS:aan uutena ilmestynyt johdos on *kuseskella*. Tämä kuvastanee KS:n linjaa ottaa varovasti mukaan myös puhekielen ilmauksia.

Saadakseni jonkinlaisen kuvan käytössä todella olevista johdoksista poimin KS:sta *a*-alkuiset ja *k*-alkuiset kaksitavuiset verbivartalot ja katsoin Internetin tavallisimmilla hakukoneilla, minkä verran verkkoteksteissä esiintyy näiden verbien *-skele*-johdoksia. Menetelmän luonteen takia osumien esiintymistiheydestä ei voi sanoa mitään varmaa, mutta todistusvoimaista on se, että jotain johdosta yleensä esiintyy. Haut on tehty tammi-helmikuussa 2011.

Koska *a*-alkuisia johdoksia on suhteellisen vähän, luettelen ne seuraavassa. Kunkin sanan jäljessä on sulkeissa osu-

mien lukumäärä; merkintä > 10 merkitsee, että osumia on yli kymmenen, merkintä KS ilmoittaa, että johdos on mainittu *Kielitoimiston sanakirjassa*. Sanakirjan hakusanat tulkitseen vakiintuneiksi, niitä en yleensä ole etsiskellyt verkosta. Verkkoteksteistä löytyvät seuraavat *a*-alkuiset *-skele*-johdokset: *ahmiskella* (> 10), *aioskella* (8), *aistiskella* (10), *ajeskella* (> 10), *ammuskella* (< ampua; tuhansia; KS), *anneskella* 'anniskella' (3), *anniskella* (KS), *anoskella* (> 10), *arvoskella* (> 10), *astuskella* (> 10), *asuskella* (> 10), *auoskella* (5), *auteskella* (> 10). 19:sta *a*-alkuisesta kantasanasta 14 on saanut *-skele*-johdoksen, viisi sanaa ei ole saanut. Johdoksetta ovat jääneet sanat *ahtaa*, *aitoa*, *alkaa*, *ammua* ja *appaa*. Noista sanoista muut paitsi *alkaa* ovat itessään joko vanhentuneita tai muuten harvinaistuneita erityisalojen sanoja, joten johdoksettomuuskin on odotuksenmukaista. Verbi *alkaa* on kyllä yleinen, mutta johdoksettomuutta voivat selittää astevaihteluongelmat. Sekä *aleskella että *aljeskella tuntuvat hankalilta käyttöön otettaviksi. Kvalitatiivinen astevaihtelu ei kaikkiaan ole nykysuomessa kovin produktiivi ilmiö.

Mitä puuttuu?

KS:ssa on *k*-alkuisia kaksitavuisia verbejä kaikkiaan 144. *-skele*-johdoksia on käytössä 99 sanasta. Johdoksettomia perussanoja on 45.

Aineistossa ovat yhden esiintymän varaan jääneet verbit *kaadeskella*, *kaareskella*, *kaaviskella*, *kalveskella*, *kasteskella*, *kastuskella*, *katkeskella* (< *katkoa*), *kauhoskella*, *kielleskellä*, *kiepuskella*, *kirjoskella*, *kostuskella*, *kuiskiskella* ja *kuluskella*. Eniten osumia, yli 800, on saa-

nut verbi *kiiriskellä*. Kaikki ovat sitaatteja Aleksis Kiven tuotannosta. Usean sadan osuman verbejä ovat *keinuskella*, *kerroskella* ja *kierreskellä*.

Myös *k*-alkuisissa johdoksetta jääneissä verbeissä on selvästi vanhahtavia, vähässä käytössä olevia tai erityisalaan kuuluvia: *kalppia*, *kalvia* 'käsitellä kalvimmella', *karvoa*, *kermoa*, *koontaa*, *koostaa*, *kuohia*, *kuontua*, *kuukkia*. Toisaalta on sitten suhteellisen yleisiltä tuntuvia verbejä, jotka eivät mitenkään ilmiselvästi eroa johdoksellisista verbeistä: *kaihtaa*, *karttaa*, *kattaa*, *kaulia*, *kietoa*, *kiittää*, *kiittää*, *köyttää*.

Vaikka *-skele*-johdin pääasiassa kiinnittyy kaksitavuiseen verbivartaloon, on olemassa myös yksi- ja kolmitavuiseen vartaloon perustuvia johdoksia: *käyskellä* ja *käveleskellä* ovat molemmat hakusanoina sekä NS:ssa että KS:ssa. Muilla alkukirjaimilla alkavia yksitavuiseen vartaloon perustuvia löytyy verkosta muutama: *lyöskellä*, *myyskellä*, *naiskella*, *syöskellä*, *työskellä*, *uiskella*, *vieskellä*. Kolmitavuiseen vartaloon pohjautuvat mm. *ojenneskella*, *odoteskella* ja *yriteskellä*.

Supistumaverbit eivät periaatteessa sovellu *-skele*-johdosten kannoiksi. Ne ovat ensinnäkin muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta enimmäkseen kolmitai useampitavuisia, eikä niiden fonotaksi salli säännöllisen *-skele*-johdoksen muodostamista. Muutamia supistumaverbien *-skele*-johdoksia on kuitenkin käytössä. Sekä NS:ssa että verkkoteksteissä esiintyvät supistumaverbeistä johdetut verbit *kiiveskellä*, *kiroskella* ja *tarjoskella*. Kuten näkyy, johto on sillä tavoin epäsäännöllinen, että johdin on liitetty tyypitettyyn vartaloon; supistumaverbejä on kohdeltu ei-supistumaverbeinä.

Karttuva johdostyyppi

Mitä voi edellä esitetyn nojalla sanoa johdostyyppin produktiivisuudesta? *-skele-*johdosten muodostaminen ei näytä olevan aukotonta eikä automaattista: *k-*alkuisissa sanoissa noin kolmannes mahdollisuuksista on jäänyt käyttämättä. Toisaalta johdosten käyttö on paljon laajempaa kuin sanakirjoista ilmenee. Tämä on produktiivisen johdoksen luonteeseen kuuluvaa; sanakirjoissa ei ole tarkoituskaan esittää kaikkia produktiivisen johtamisen tuottamia sanoja. Produktiivisuuden viittaa sekin, että muototyyppi on temmannut mukaansa myös supistumaverbikantaisia johdoksia.

Vesa Koivisto (2008) on tarkastellut kahden nykykirjailijan, Jari Tervon ja Mikko Rimmisen, uudissanoja. Eriytisesti Rimminen käyttää uusia, sanakirjoissa esiintymättömiä *-skele-*johdoksia. Kaksi niistä kuuluu nyt lähitarkastelussa olevaan ryhmään: *aistiskella-*sana on 10 verkko-osumaa ja *kiskoskella* esiintyy verkossa viitisenkymmentä kertaa. Koivisto toteaa: ”Johdostyyppin tällainen venyminen uusiin muodosteisiin on sinänsä aivan normaalia ja mahdollista, kunhan johdostyyppin muodostusehdot – muodolliset ja semanttiset kriteerit – vain täyttyvät.” (mas. 212).

Kalevi Wiik (1975) on tutkinut generatiivisen lingvistiikan kehyksessä mm. frekventatiiviverbien johtamista. Hän pitää useimpia *-skele-*johdoksia produktiivisina ja säännöllisinä (mas. 160). Hän erottelee pienen frekventatiivijohdosten ryhmän, jonka verbejä hän pitää muodostukseltaan epäproduktiivisena (mas. 164–165). Tuohon ryhmään kuuluvat juuri supistumaverbien *-skele-*johdokset. Samoin voinee tulkita Pauli Saukkosen (1970: 200–201) artikkelin sääntöjä.

Palaan ISK:n produktiivisuuslausumaan. Se on helppo lukea väärin. Se, että jokin ilmiö ei ole produktiivinen, ei ISK:n systematiikassa merkitse, että se on epäproduktiivinen. Kielellinen produktiivisuus on tyyppillinen jatkumo, jonka toisessa päässä ominaisuutta on runsaasti, toisessa ei lainkaan. Produktiivisuuden ja epäproduktiivisuuden lisäksi ISK erottaa väliasteena karttuvuuden. Karttuva johdostyyppi voi olla täysin tai hyvin produktiivinen sekä hiukan vähemmässäkin määrin produktiivinen. ”[J]ohdostyyppiin voi jatkuvasti tulla uusia sanoja sekä tekstiyhteydessä ilmenevän luovan muodostuksen että tietoisin terminluonnin kautta.” (ISK 2004: 186).

Tällaisen produktiivisuuskäsityksen mukaisesti *-skele-*johdokset ilman muuta asettuvat karttuvien johdosten luokkaan. Johdosten määrä ilmeisesti koko ajan kasvaa, mutta aukot tuskin katoavat, ainakaan vanhahtavien sanojen osalta.

ERKKI LYYTIKÄINEN
etunimi.sukunimi@elisanet.fi

Lähteet

- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. Versio 1.0 – 10.12.2004. Kielikone Oy & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- KOIVISTO, VESA 2008: Sananmuodostuksen elämää. – Tiina Onikki-Rantajääskö & Mari Siironen (toim.), *Kieltä kohti s.* 190–217. Helsinki: Otava.
- KäS = *Suomen kielen käännteissanakirja*. Koostanut Tuomo Tuomi. 2., korjattu

painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 274. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1980.
LYYTIKÄINEN, ERKKI 2010: Tarkkuutta ammuskeluun. – *Kielikello* 43 s. 30–31.
NS = *Nykysuomen sanakirja*. Helsinki: WSOY

1951–1961.
SAUKKONEN, PAULI 1970: Nykysuomen johto-oppia. – *Virittäjä* 74 s. 197–202.
WIIK, KALEVI 1975: Suomen frekventatiivi ja kontinuaatiivi. – *Virittäjä* 79 s. 153–166.

Tampere – saamelaisen Tammerkosken kaupunki

Johdanto

Pauli Rahkonen kirjoitti Virittäjän numerossa 2/2011 paikannimistä *Tammerkoski* ja *Tampere* ja ehdotti niille uutta, pohjoissaamelaisen appellatiivin *dappal* 'koskien välinen (lyhyt) suvanto virtavedessä' myöhäiskantasaamelaiseen esimuotoon *tempel perustuvaa lainaetymologiaa. Kirjoitukseni tukee Rahkosen esittämää etymologiaa, ja esitän Rahkosen *Tampere*-etymologialle sanalliset perustelut sekä äänteelliset rinnakkaistapaukset. Väitän, että nimen *Tammerkoski* lainautuminen myöhäiskantasaamesta varhaisuomeen voidaan myös ajoittaa poikkitieteellisen metodin avulla ja vieläpä varsin tarkasti.

Nimen *Tampere* saamelainen alkuperä

Samuli Aikio (1999: 118) kehotti jäljittämään saamelaista appellatiivia *dappal* suomalaisessa paikannimistössä. Tammerkoskea tai Tamperetta hän ei mainitse. Näkemykseni nimen *Tammerkoski* alkuperästä äännehistoriallisine kehityksineen on seuraava: sm. *Tammerkoski* < vsm. *Tamper(koski)* <- vsa. **TamBel(kuoške)*

< mksa. *temBel 'suvanto virtavedessä' < vksa. *tempelä 'suvanto, syvä paikka vedessä' (vrt. saPo. *luoppal* 'lompolo' < vksa. *lompelä < vksm. *lampi-la). Nimen *Tampere* ja pohjoissaamen appellatiivin *dappal* etymologista yhteenkuulumista ehdotettiin kuitenkin jo kauan ennen Rahkosta. Jo vuonna 1942 Eino Lähteenmäki kirjoitti *Tampere*-nimen alkuperästä Tamperella ilmestyvässä Tammerkoski-kotiseutulehdessä, jossa hän kertoo kielen tutkija A. V. Koskimiehen ehdottaneen, että nimi *Tammerkoski* olisi voinut lainautua saamelaisesta sanasta *dabbal* 'suvanto'. Koskimiehen ehdotus ei kuitenkaan saavuttanut mainittavaa kannatusta ja huomiota, koska merkittävän kosken nimeäminen 'suvantoa' merkitsevällä saamelaisperäisellä sanalla tuntui nimistöntutkijoista järjenvastaiselta. Katsauksessaan *Tampere*-nimen tutkimustuloksiin Vilho Rikkinen (1956: 70) kuitenkin toteaa, että annetuista selityksistä todennäköisimmältä vaikuttaa oletus *Tampereen* "lappalaisperäisyydestä". Viljo Nissilä (1959: 192) mainitsee artikkelissaan Koskimiehen esittäneen tämän saamelaiseen *dappal*-sanaan perustuvan etymologian Tammerkoski-lehdessä kuitenkin sitä sen paremmin perustelematta. Koska ar-